

РОЗДІЛ 3 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.111'255

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.16>

ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У РОМАНІ МАРКУСА ЗУЗАКА «КРАДІЙКА КНИЖОК»

LEXICAL TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION OF THE NOVEL “THE BOOK THIEF” BY MARKUS ZUSAK

Запухляк І.М.,

orcid.org/0000-0001-6998-7788

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії і практики перекладу

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Табаран Д.О.,

orcid.org/0009-0001-2214-9725

магістр кафедри теорії і практики перекладу

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Статтю присвячено дослідженню лексичних трансформацій у перекладі з англійської мови на українську (автор перекладу – Наталія Гоїн) тексту роману Маркуса Зузака «Крадійка книжок». У результаті аналізу виявлено 102 лексичні трансформації у перекладі Наталії Гоїн тексту роману М. Зузака «Крадійка книжок», дібраних методом суцільної вибірки, виявлено шість видів цих трансформацій.

Під час аналізу були використані такі методи дослідження, як метод суцільної вибірки, аналізу та синтезу, застосовано метод компонентного аналізу, що уможливив вивчення семного набору досліджуваних мовних одиниць, та метод кількісних підрахунків, який дозволив виявити кількісні параметри об'єкта дослідження задля формування подальших висновків, що мають якісний характер.

Аналіз лексичних трансформацій у перекладі Наталії Гоїн роману «Крадійка книжок» засвідчує, що конкретизація, смисловий розвиток, додавання, опущення є найчастотнішими лексичними трансформаціями, які були використані для вирішення перекладацьких викликів між двома мовами. Як відомо, англійська та українська мови є різноструктурними і для кожної з них притаманні граматичні явища, які не характерні іншій мові. Тому перекладачка змужена використовувати різноманітні способи, щоб адаптувати вказані явища для сприйняття читача, а також задля унормування перекладу до правил української мови. Найчастотнішою трансформацією є конкретизація, що здебільшого уточнює вживання у мові оригіналу дієслів *to be* та *to take*.

Результати аналізу засвідчують те, що лексичні трансформації використані переважно для забезпечення точності перекладу та задля природнього використання української мови, для якої не притаманне надмірне використання присвійних займенників. Досить продуктивним є також смисловий розвиток, який має на меті допомогти читачеві краще зрозуміти описану ситуацію, що неможливо при дослівному перекладі.

Ключові слова: лексичні трансформації, конкретизація, смисловий розвиток, антонімічний переклад додавання, опущення.

The article is dedicated to the lexical transformations used by Natalia Goin in her translation of the novel “The Book Thief” by Markus Zusak from the English into the Ukrainian language. The topicality of the article is predetermined by insufficient attention of the scholars to the problems of the adequate translation from the English into the Ukrainian language. The aim of the article is to study and define the lexical transformations used by Natalia Goin and to perform their classification. The research is based on 102 grammatical transformations used as illustrations.

The article uses such research methods: a continuous sampling method, a descriptive method as well as methods of analysis and synthesis. The result of the study is the identification of the lexical transformations in the novel “The Book Thief” by Markus Zusak and its interpretation into the Ukrainian language by Natalia Goin. Such transformations as concretization, sense development, adding, as well as omission, are the most numerous lexical transformations. The English and Ukrainian languages belong to different language groups and have various grammatical structures, so each of them has different language rules which are not used in the other language. The translator has to apply different methods to compensate such differences. Most often, the concretization was used while translating such verbs as *to be* and *to take*, in order to specify their meaning. The results of the analysis state that lexical transformations are mainly used to provide accuracy of the translation and adjust it to the rules of the Ukrainian language, which is not characterized by excessive use of possessive pronouns. The semantic development is also

quite productive, as it aims to help the reader better understand the situation described, which is impossible in a literal translation.

Key words: lexical transformations, concretization, sense development, antonymic translation, adding, omission.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Інтеграція України у світовий культурний простір передбачає не тільки транслювання надбань української культури, а й ознайомлення наших співвітчизників з творами зарубіжних авторів. Тому досягнення адекватного перекладу є однією з актуальних питань сучасного перекладознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перекладацькі трансформації вже неодноразово привертала увагу дослідників. Наприклад, Н. Глушаниця, Н. Білоус, О. Войтович [1] торкаються проблем використання перекладацьких трансформацій з метою досягнення адекватного перекладу, а Т. Калініченко розглядає перекладацькі трансформації як різновид експлікації у текстах перекладів [2]. Зокрема, К. Пріщенко досліджує роль перекладацьких трансформацій у процесі перекладу художнього тексту [3]. Натомість О. Богайчук [4] та В. Лобанова [5] зосереджуються на певних видах лексичних трансформацій.

Формулювання мети і завдань статті. Пропонована розвідка має на меті дослідити лексичні трансформації у перекладі з англійської мови на українську тексту роману Маркуса Зузака «Крадійка книжок», здійсненого Наталею Гоїн. Сформульована мета передбачає виконання таких завдань: систематизувати теоретичну базу, присвячену вивченню перекладацьких трансформацій, визначити їх типи та класифікації; з'ясувати підходи до визначення терміна лексичні перекладацькі трансформації та окреслити їхні засади; категоризувати вказані перекладацькі трансформації, використані Наталею Гоїн у перекладі твору «Крадійка книжок» за авторства Маркуса Зузака.

Виклад основного матеріалу дослідження. За визначенням І. Корунця, лексичні трансформації відхиляються від прямих словникових відповідей через відмінності в обсягу значень лексичних одиниць [6, с. 31]. Лексичні трансформації можуть виявлятися у вживанні нових слів, зміні їхніх значень та адаптацію вихідного тексту до певного мовно-культурного середовища.

Наразі існують кілька підходів до класифікації лексичних трансформацій. Наприклад, у аналізі перекладу прозового твору О. Приймачок зазначає, що переважно застосовують такі лексичні трансформації, як заміна, поділена на компенсацію, конкретизація та генералізація [7, с. 117],

виділяючи переставлення, додавання і пропуск [7, с. 119]. С. Є. Максимов, включає до перекладацьких трансформацій лексичні та семантичні види, такі як генералізація, диференціація, конкретизація, смисловий розвиток, антонімічний переклад, компенсація та повна перестановка сегментів тексту [38, с. 38–92]. Натомість В. Горда та Н. Пушик категоризують трансформації на диференціацію, конкретизацію, генералізацію, контекстуальний та антонімічний переклад, цілісне перетворення та компенсацію [9, с. 170].

У результаті аналізу емпіричного матеріалу, дібраного методом суцільної вибірки з перекладу Наталею Гоїн твору Маркуса Зузака «Крадійка книжок» було виявлено 102 лексичні трансформації. Серед них конкретизація, смисловий розвиток, додавання слів, опущення слів, антонімічний переклад, компенсація, а також комбіновані лексичні трансформації.

Конкретизація. Лексична трансформація конкретизації є найбільш чисельною трансформацією у аналізованому тексті. Було виявлено 39 трансформацій, що становить 38,24% аналізованих одиниць. Це видається логічним оскільки вказаний вид трансформації переважно використовується задля перекладу англійських дієслів українською мовою. Оскільки зазначені дієслова переважно описують дії досить загально, натомість, українські дієслова виражають бію конкретніше, актуалізуючи не лише опис самої дії, але й демонструючи особливості її виконання. Зокрема: англ. to take (a break, a breath, a taste, the lead) перекладають українською як укр. «зробити перерву», «передихнути», «спробувати», «керувати». Прикладом може слугувати: англ. «From his pocket, Papa took what was left of his tobacco ration and began rolling a cigarette, at which Liesel became impatient» [11, с. 60]. В українському варіанті це: «Ганс дістав з кишені залишки своєї порції тютюну і взявся скручувати цигарки, а Лізель ставала дедалі нетерплячішою» [10, с. 66]. Ще одним прикладом може бути таке речення: англ. «He knocked on the door of the Nazi Party office in Molching and took the opportunity to ask about his membership application» [11, с. 87]. Перекладачка вдало використала прийом «конкретизації» задля перекладу українською мовою, щоб уточнюючи контекст оригіналу: укр. «Він постукав у двері Молькінського відділення Нацистської партії і насмівся запитати про свою заявку на членство» [10, с. 94]. У вказаному уривку, пере-

кладачка перефразовує речення, наближаючи його до правил української мови, що робить описану сцену зрозумілішою та реалістичнішою для українських читачів.

Це ж стосується англійського дієслова «to be». Зокрема, у реченні англ. «*Reinhold Zucker's was in the middle of the left row*» [11, с. 291], українською перекладено: «*Рейнгольд Цукер сидів посередні лівого ряду*» [10, с. 316]. Ще одним прикладом може бути англ. «*My feet stepped through the cluttered aisle and my palm was over his mouth in an instant*» [11, с. 16]. Вказаний уривок представлений таким чином: укр. «*Мої ноги крокували захаращеним проходом, моя долоня миттєво прикрила його губи*» [10, с. 14]. Обидві ситуації вживання дієслова «to be» в англійській мові актуалізує загальне значення цього слова, що означає «*перебувати*». В українському перекладі зберігається це значення, але деталізовано перебування Цукера саме у середині лівого ряду. У другому випадку також вірно передана ідея оригінального твору, однак вказується, що долоня прикривала рот, акцентуючи увагу на миттєвому переміщенні руки.

Смисловий розвиток (модуляція). *Смисловий розвиток* концепції чи *модуляція* – це заміна лексичної одиниці вихідного тексту на лексичну одиницю тексту перекладу, значення якої логічно впливає із значення вихідної одиниці [12, с. 57].

Виявлено, що смисловий розвиток є другою за частотністю вживання лексичною трансформацію перекладу твору Маркуса Зузака «Крадійка книжок» українською мовою, налічуючи 20 одиниць (19,61% лексичних трансформаций). Вказаний вид трансформації оснований на логічному зв'язку між двома явищами, одне з яких зазначається в оригінальному творі, а інше – у перекладеному тексті. Він передбачає процес аналізу вказаної ситуації, за якого оригінальне речення та лексичні одиниці перекладу мають семантичний зв'язок, що є причиною та наслідком. Вказана трансформація використовується з метою пояснення певної ситуації, завдяки чому переклад стає зрозумілим читачам і відповідатиме нормам мови перекладу.

Семантична структура в таких випадках може значно змінюватися, набуваючи додаткових компонентів. Наприклад: англ. «*It was then that any impression of serenity was violently interrupted, for his voice was brimming with rage*» [11, с. 36] В українському перекладі це: «*Відтак ілюзія сумирності розбивалася на друзки, а його голос вивергав лють*» [10, с. 38]. У вказаному випадку переклад «розбивалася на друзки» може видаватися не відповідним оригінальному вислову «was

violently interrupted». Проте смисловий розвиток використаний для точної передачі авторського задуму. В українській фразеології вживання ідіоми «*розбиватися на друзки*» виражає несподіваність і незворотність дію, порівняно з дослівним перекладом «*вивергав лють*». Такий вибір трансформації зберігає не лише семантичний зв'язок, а й емоційне навантаження оригінального речення.

Додавання. Досить чисельною у перекладі роману Маркуса Зузака «Крадійка книжок» українською мовою є трансформація **додавання**, нараховуючи 14 одиниць, що становить 13,73% аналізованих трансформацій. Подвійне заперечення не допускається граматичними правилами англійської мови, тому, для адаптації українського тексту до звичаїв вживання української мови перекладачка використовує подвійне заперечення задля актуалізації негації та забезпечує еквівалентність українського перекладу. Зокрема у реченні англ. «*No one waved back*» [11, с. 19], де відсутнє подвійне заперечення, в аналізованому перекладі використане укр. «*Але ніхто не помахав мені у відповідь*» [10, с. 17]. Часто додавання стосується вживання зворотних займенників, які вказують на актанта в певній ситуації. Можливо, перекладачка прагнула адаптувати текст до норм української мови та забезпечити розуміння описаних подій читачами роману.

У аналізованому перекладі тексту роману «Крадійка книжок» Маркуса Зузака, трансформації додавання використовуються і в інших випадках. Наприклад, англ. «*The book thief's desire to hear a note was exhausting, and still, it would not come*» [11, с. 290]. – укр. «*Крадійка книжок нестерпно хотіла почути бодай одну ноту, але нічого не відбувалося*» [10, с. 314]. Вказаний уривок містить слово «*бодай*», що посилює емоційний компонент речення. Героїня твору почути звук акордеона, на якому грає її відчим, який перебуває далеко від неї. Використання слова «*бодай*» виправдане, оскільки воно посилює конотативне значення виразу, підкреслюючи його емотивність.

Опущення. Дещо менш продуктивною є трансформація опущення, яка налічує 10 прикладів, що становить 9,8% аналізованих одиниць. В українській мові переважно опускається використання займенників, що зумовлено синтетичною природою цієї мови, адже за закінченнями дієслів і прикметників зрозуміло рід актанта. Наприклад: англ. «*She survived because she was sitting in a basement reading through the story of her own life, checking for mistakes*» [11, с. 335]. Український

переклад має такий вигляд: «Вона вижила тому, що сиділа в підвалі і перечитувала історію свого життя, перевіряла на помилки» [10, с. 359]. В пропонованому уривку, трансформація опущення в українському варіанті адекватно відображає основний зміст оригіналу, проте використано скорочену версію конструкції. Попри відсутність перекладу займенника «*she*» у аналізованому реченні український варіант граматично правильний та не викликає двозначного трактування висловлення. В українському перекладі не актуалізовано займенник «вона», оскільки вживання дієслова «сиділа» відображає стать персонажа. Такий підхід в українському варіанті видається природним та доречним в контексті лаконічності та економії мовних засобів.

Антонімічний переклад. Антонімічний переклад – це комплексна лексико-граматична заміна, сутність якої полягає в трансформації стверджувальної конструкції в негативну (або навпаки) і супроводжується заміною одного зі слів вихідної мови антонімом у мові перекладу [4, с. 143–146]. Наприклад: англ. *That's what that friend called you in Stuttgart when you fought on the street, remember? Remember, Max? You told me. I remember everything* [11, с. 334].

Перекладаючи вказаний епізод Наталія Гоїн використовує лексичну трансформацію антонімічного перекладу, замінюючи стверджувальну конструкцію в мові оригіналу заперечною в мові перекладу, а саме – укр. «*Так називали тебе друг у Штутгарті, коли ви билися на вулиці, пригадуєш? Пригадуєш, Макс? Ти сам мені розповідав. Я нічого не забула...*» [10, с. 368]. Вживання антонімічного перекладу у пропонованому прикладі дещо змінює контекст висловлення, додаючи нюанси заперечення, що впливає на сприйняття відносин між персонажами. Це створює новий акцент і підкреслює емоційність цього епізоду.

Антонімічний перекладу може застосовуватися як прийом контекстуальної заміни. Це може бути проілюстровано таким прикладом: англ. «*As Papa flicked through it, he could surely feel Liesel's eyes on him*» [103, с. 44]. В українському перекладі це: «*Ганс перегортав сторінки і відчував, що Лізел не відриває від нього очей*» [10, с. 48]. Цей прийом особливо вдалий у випадках лакунарності англійського слова чи конструкції і коли вибір описового перекладу не бажаний з міркувань стилістичних міркувань. Вказана трансформація дозволяє зберегти ідіоматичність оригіналу при перекладі.

Компенсація. Я. Й. Рецкер, який першим виділив її серед лексичних трансформацій, компенса-

ція (або компенсація перекладацьких втрат) – це «заміна елемента оригіналу, який не можна відтворити в перекладі, на елемент іншого порядку, у відповідності з загальним ідейно художнім характером оригіналу» [13, с. 82]. На його думку І.В. Корунця компенсація – це спосіб перекладу, при якому одиниці змісту оригіналу, що були втрачені при перекладі, передаються в тексті якимось іншим чином для компенсації семантичної втрати [6, с. 128]. Наприклад: англ. «*No more flapping. Not for this metallic little bird*» [11, с. 11]. – укр. «*Вони більше не зможуть змахнути. Ця маленька металева пташка більше не полетить*» [10, с. 8]. У вказаному прикладі відбувається завдяки введенню додаткового тексту для забезпечення повноти та збереження сенсу оригіналу. Речення англ. «*No more flapping*» в українському перекладі укр. «*Вони більше не зможуть змахнути*», що забезпечує збереження значення ідеї, але перекладачка додала також «*Ця маленька металева пташка більше не полетить*» щоб повністю компенсувати ідеї оригіналу про те, що «металева пташка» тепер втратила здатність летіти. Це є формою компенсації, за якої перекладачка використовує додатковий текст, аби вирівняти різницю в конструкції між мовами та виразити сенс оригіналу у повному обсязі.

Ще одним прикладом компенсації може бути уривок: англ. «*People observe the colors of a day only at its beginnings and ends, but to me it's quite clear that a day merges through a multitude of shades and intonations, with each passing moment*» [11, с. 7]. У цьому випадку трансформація компенсації актуалізується завдяки розширенню опису, з метою передачі більше деталей і емоцій – укр. «*Люди помічають колір дня лише на світанку і при заході сонця, а я добре знаю, що кожної секунди день пронизують мільярди відтінків та інтонацій*» [10, с. 5]. Український варіант відображає контекст та образність такими засобами, як, укр. «*добре знаю*», «*кожної секунди*» та «*пронизують мільярди відтінків та інтонацій*». Завдяки компенсації в українському перекладі додаються одиниці для підкреслення глибини сприйняття автора та докладності у вираженні його уявлень.

Комбіновані трансформації. У випадку комбінованої трансформації дві або більше простих трансформацій використовуються одночасно, наприклад, коли одночасно здійснюється перестановка/опущення та додавання. Вказаний тип перетворень переважно можна пояснити значними розбіжностями у структурі аналізованих мов і недостатністю використання однієї трансфор-

мації для досягнення адекватності перекладу та відповідності нормам мови перекладу. При перекладі Наталія Гоїн влучно використала одночасно прийом опущення, аби уникнути зайвого навантаження у речення: англ. «*From the toolbox, the boy took out, of all things, a teddy bear*» [11, с. 11]. – укр. «*Із ящика хлопчик витягнув – що б ви подумали? – плюшевого ведмедика*» [10, с. 8]. Замість простого дослівного перекладу, Наталія Гоїн використала **опущення** та **додавання** у аналізованому реченні. Словосполучення «*of all things*» опустили та замінили на риторичне питання «*що б ви подумали?*», яке забарвлює речення та підсилює емоційний стан дитини.

Кількісне співвідношення лексичних трансформацій у аналізованому творі проілюстроване у Таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісне співвідношення лексичних трансформацій у аналізованому творі

Номер	Трансформація	Кількість	Відсотки
1	Конкретизація	39	38,24%
2	Смисловий розвиток	20	19,61%
3	Додавання	14	13,73%
4	Опущення	10	9,8%
5	Антонімічний переклад	9	8,82%
6	Компенсація	9	8,82%
7	Комбіновані	1	0,98%
Разом		102	100%

В результаті аналізу дібраного ілюстративного матеріалу виявлено, що найчисленнішою з лексичних трансформацій є конкретизація, складаючи 38,24% аналізованих одиниць. Це можна було б пояснити тим, що деталізація, введення конкретних фактів та прикладів є ефективними інструментами для актуалізації ідей, закладених автором та покращення розуміння читачем ситуацій та подій роману.

Смисловий розвиток є другою за чисельністю лексичною трансформацією, налічуючи 19,61%, що вказує на важливість адаптації ідей та концепцій оригіналу для читачів тексту перекладу. Завдяки цьому прийому досягається розкриття теми та вираження авторської точки зору. Дещо менш чисельний у аналізованому перекладі є додавання, опущення, антонімічний переклад та компенсація, що використовуються задля досягнення адекватності перекладу. Виявлено, що комбіновані трансформації є нечисельними, оскільки потребують значних змін у тексті і, можливо, не вважаються доцільними.

Висновки та перспективи досліджень у цьому напрямі. Отже, аналіз лексичних трансформацій засвідчує використання різноманітних методів та мовних засобів у творенні тексту перекладу, з метою відображення смислу та характеристики героїв, закладених автором. Перспективними видаються дослідження лексичних трансформацій, використаних для досягнення адекватного перекладу, у інших текстах перекладу, зокрема художніх та публіцистичних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глушаниця Н., Білоус Н., Войтович О. Перекладацькі трансформації як спосіб адекватного перекладу текстів військової тематики. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 12 (18). С. 836–848.
2. Калініченко, Т. М. «Перекладацькі трансформації як різновид експлікації у текстах перекладів.» *Мовна освіта фахівця: сучасні виклики та тенденції: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції* (22 лютого 2024 року). – Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2024. С. 84–87.
3. Пріщенко К. В. Роль перекладацьких трансформацій у процесі перекладу художнього тексту. *Журнал науковий огляд*. 2020. Т. 8, № 71. С. 64–75.
4. Богайчук О. Лексичні трансформації в перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. No 49. Том 2. С. 143–146.
5. Лобанова В. В. Конкретизація та генералізація в палітрі перекладацьких трансформацій. *Англістика та американістика*. 2020. Випуск 17. С. 80–85. DOI: 10.15421/3820014.
6. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Підручник. Вінниця. «Нова Книга», 2003. 360 с.
7. Приймачок О. Перекладацькі трансформації як спосіб досягнення адекватності художнього перекладу. *Вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки: Філологічні науки*. Луцьк, 2008. С. 115–121.
8. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання : навч. посібник. Київ : Ленвіт, 2006. 157 с.
9. В. Горда та Н. Пушик акцентують увагу на лексичних трансформаціях, таких як диференціація, конкретизація, генералізація, контекстуальний та антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсація [9, с. 170].

10. Зузак М. Крадійка книжок / пер. з англ. Н. Гоїн. Київ : KM Publishing, 2015. 416 с.
11. Zusak M. The Book Thief. Uxbridge Road, London, 2007. 389 p.
12. Карабан В. І. Переклад з української мови на англійську. Навчальний посібник. Вінниця: «Нова книга», 2003. 608 с.
13. Висоцька Г. В., Мерквіладзе С. Лексико-семантичні та граматико-синтаксичні засоби досягнення еквівалентності під час перекладу художніх текстів. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020, С. 82–87.